

maradva, „Az emberek nem nőnek fel a demokráciához” és „A magyar demokrácia nem lesz humánusabb”.

Egy további érdekes változást figyeltünk meg a szövegeken 1992 és 1995 között: a múltra, illetve jövőre vonatkozó megállapítások aránya fokozatosan csökkent, a jelen magyar, igen ritkán nyugat-európai helyzetre utaló szövegrészek csaknem teljesen kiszorították a többi időt. Úgy is mondhatjuk, hogy a múlt és a jövő csaknem teljes elvesztésének lehettünk tanúi a szövegek elemzése során.

Rendkívül érdekes különbségek vannak az írásban adott rövid elemzések és az indirekt technikával nyert adatok között. Az utóbbiak azt látszanak igazolni, hogy a demokrácia fogalma nem kompromittálódott olyan mértékben, mint az az esszékből látszik.

A szöveges kikérdezési formákkal nyert adatokat sokkal inkább befolyásolják az aktuális, élményszerű hatások, egy tandíjreform, a napi megélhetési gondok stb. Ezen kívül a megkérdezettek általában hajlamosak arra, hogy a szövegekben a problémákra koncentráljanak és ne foglalkozzanak a pozitívumokkal, hiszen azt mindenki tudja. Amiről szólni kell, az a megváltoztatandó.

Az indirekt technikákkal nyert adatok azt mutatják, hogy a demokrácia az érték tekintetében enyhén pozitív. Bár gyenge és instabil, de változó is, ami lehetőséget ad akár egy kedvező irányú elmozdulásra. A tragédia az lenne, ha a „fogalmi térben” a demokrácia jelenlegi állapotában „megfagyna”, ez jelentené a teljes kilátástalanságot, a jövővesztést a megkérdezett egyetemi hallgatók számára.

Horváth Ágnes

Kecskeméti főiskolások és a demokrácia értékei

A Kecskeméti Tanítóképző Főiskola Társadalomtudományi Tanszékén a Művelődési és Közoktatási Minisztérium Kutatási és Fejlesztési Alapjának támogatásával 1994-95-ben a főiskolai hallgatók állampolgári kultúráját, politikai tájékozottságát, a kisebbségekhez való viszonyát feltérképező kérdőíves felmérést végeztünk.¹ Kíváncsiak voltunk arra, hogy állampolgári magatartásukat, véleményüket milyen ismeretek, érdeklődési mezők és értékrendek határozzák meg, gondolkodásmódjuk mennyiben felel meg a modern alkotmányos jogállam követelményeinek.

Az önkitöltéses kérdőívet a Tanítóképző Főiskola és a kecskeméti Gépipari és Automatizálási Műszaki Főiskola hallgatói töltötték ki, így több mint 1000 fő válaszait értékelhettük ki.

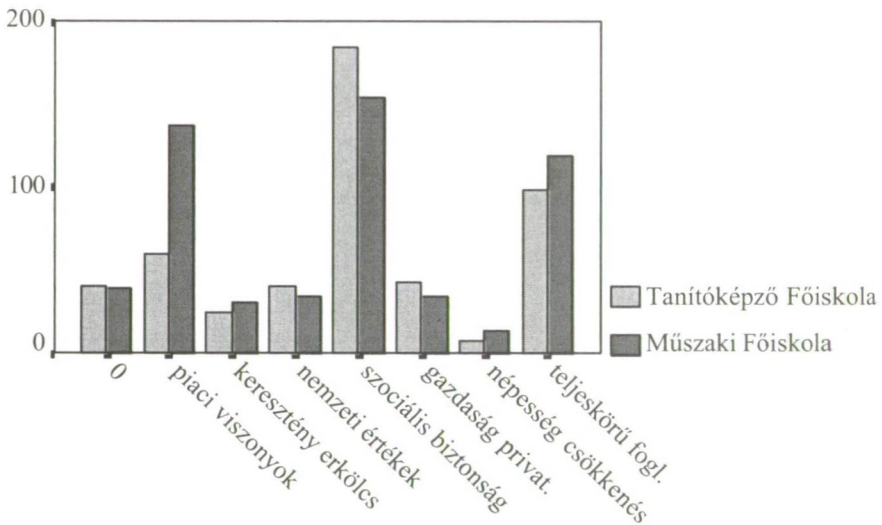
¹ A kutatás vezetője és irányítója: Szabó Ildikó szociológus, közreműködői a tanszék oktatói, valamint Marián Béla kutató. A kutatásról eddig megjelent publikációk: Szabó Ildikó–Horváth Ágnes: *Tanítóképzősök elképzelései a kisebbségekkel létesíthető kapcsolatokról*, in.: *Iskolakultúra*, 1995/24.; Szabó Ildikó–Horváth Ágnes–Marián Béla: *Főiskolások állampolgári kultúrája – Empirikus vizsgálat két kecskeméti főiskola hallgatói körében*, MTA Politika Tudományok Intézete, Etnoregionális Kutatóközpont, Budapest, 1996.; Szabó Ildikó – Horváth Ágnes: *Magyarok Európában*, in.: *Iskolakultúra*, 1996/11.; Szabó Ildikó – Horváth Ágnes – Marián Béla: *Történelem és politika a főiskolások állampolgári kultúrájában*, in.: *Forrás*, 1997. január.

A jövő értékei

A főiskolások állampolgári elkötelezettségéről, értékrendjéről átfogó képet nyerhetünk annak vizsgálatával, hogy vajon mit tartanak a legfontosabbnak a fiatalok az ország jövője szempontjából. A lehetséges válaszokat úgy válogattuk össze, hogy konzervatív, liberális és szocialista értékek egyaránt tükröződjenek bennük.

A két főiskola hallgatóinak állásfoglalásai között nyilvánvaló különbségek mutatkoztak meg: nem pusztán a nemek közötti különbség volt a domináns tényező (a tanítóképzősök csaknem 90 százaléka lány, míg a műszaki főiskolán fordított az arány), sokkal inkább a főiskolai tanulmányokat végző fiatalok jellegzetes csoportjainak az eltérő társadalmi helyzetértékelése tükröződött a véleményekben.

Az ország jövője szempontjából fontosnak tartott tényezők (teljes minta, fő)

Az első helyeken a szocialista „vívmányok” és a kapitalista értékrend egyenlőtlen küzdelme fogyelhető meg: a szociális biztonság elsősége tekintetében egyetért a két csoport között, de a piaci viszonyok általánossá válását és a teljeskörű foglalkoztatottságot illetően élesen különböznek a vélemények. Az előbbiekhöz képest igen szerény a nemzeti értékek, a keresztény erkölcs védelmének és a népességsökkenés megállításának igénye.²

A nemek szerinti megoszlás az egyes főiskolákon belül további differenciálódást mutatott, elsősorban az ún. szocialista értékekkel kapcsolatban. (Például a tanítókép-

²A *Érdemes összevetni a kapott eredményeket a felnőtt lakosság körében végzett korábbi vizsgálatokkal, ahol sok tekintetben hasonló tendenciák érvényesültek. Vö.: László Guy: Jólét vagy szabadság? – Közvélemény-kutatások a rendszerváltásról, in.: Mozgó Világ, 1993/8.*

zős fiúk kevésbé tartották fontosnak a teljes körű foglalkoztatás fennmaradását, a műszaki főiskolás lányok viszont kevésbé ragaszkodnának a piaci viszonyok általánossá válásához.) Lehetséges, hogy a jövő műszaki szakemberei, középszintű vezetői a piaci viszonyok kiteljesedését vagy a gazdaság privatizációját eleve vesztesként élik meg vagy gondolják végig?

A szociális biztonság és a teljes körű foglalkoztatás ilyen mértékű követelése mellett meglepő, hogy más összefüggésben a tanítóképzősök 43, a műszaki főiskolások 40 százaléka úgy nyilatkozott, hogy egyáltalán nem állnak közel hozzá a szocialista eszmék. Nyilvánvaló, hogy emögött fogalmi tisztázatlanság és zavar húzódik meg, s felhívja a figyelmet arra, hogy mi él a fejekben a retorika és a deklaráció, ha úgy tetszik az ideológia szintjén, s mi érvényesül ebből a gyakorlati kérdések vonatkozásában.

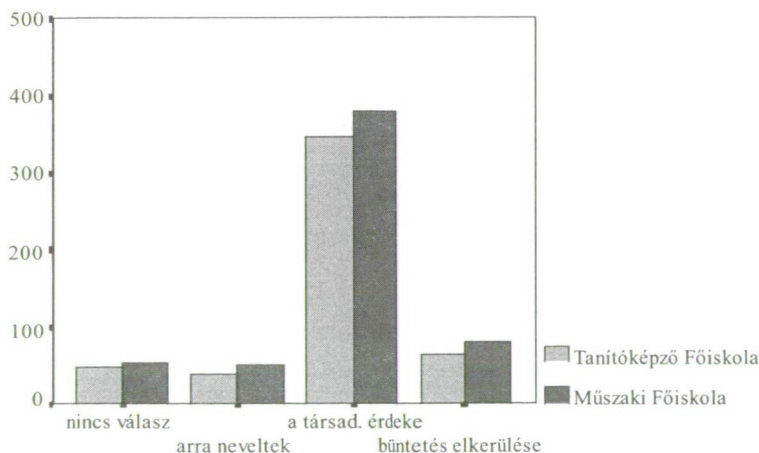
Talán nem érdektelen megjegyezni, hogy saját jövőjük szempontjából mindkét főiskola hallgatói a megfelelő házastárs megtalálását tartották legfontosabbnak, ezt követte a megfelelő foglalkozás és a fiúk esetében a pénz. A közéleti (politikai) karrier elenyésző százalékban szerepelt a fiatalok személyes ambíciói között.

Törvényesség – az állam és a polgár

Több kérdéscsoport foglalkozott a hallgatók törvényességről, jogállamiságról, állampolgári magatartásformákról alkotott véleményének vizsgálatával, melyekben arra kerestük a választ, hogy létezik-e konzekvens állampolgári kultúra, határozott orientáció, avagy a mindenkori szituáció határozza meg a válaszok jellegét.

Megkérdeztük a fiatalokat, hogy véleményük szerint miért kell betartani a törvényeket. Válaszaikban négy lehetőség közül választhattak: „azért, mert a társadalom javát szolgálják”; „azért, mert arra neveltek bennünket”; „azért, hogy elkerüljük a büntetést”; „nem tudom”.

A törvények betartásának indítékai (teljes minta, fő)

Megfigyelhető, hogy a fiatalok döntő többsége társadalmi értéként definiálja a törvényességet. Esetükben a törvények betartásának motívuma a „közjó” internalizált fogalma, mely elsőbbséget élvez a tradicionális tekintélyelvűséggel vagy a büntetéstől való félelemmel szemben.

Mennyiben érvényes ez az általánosság szintjén megmutatkozó elkötelezettség a hétköznapi élet konkrét szituációiban? A biztonsági öv használatára vonatkozó kérdésnél (Mit gondol az olyan emberről, aki soha nem kapcsolja be a biztonsági övet?) a többség az „azt csinál a maga életével, amit akar” ál-liberális fordulatát jelölte be (59, ill. 53 százalék)!

A törvényekkel kapcsolatos ambivalenciát mutatja néhány további kérdésre adott válasz megoszlása is. Adott kijelentésekkel összefüggésben kértük a válaszadókat, hogy fejezzék ki egyetértésüket vagy ellenvetéseiket. Négy fokozat alapján nyilatkozhattak: „Teljesen egyetértek”, „Inkább egyetértek”, „Nem igazán értek egyet”, „Egyáltalán nem értek egyet”, valamint a szokásos „nem tudom” közül kellett választaniuk.

1. táblázat

A törvények funkciójával kapcsolatos kijelentések (egyetértés jelszé százalékban) N=1065

	Teljesen egyetért	Inkább egyetért	Nem igazán ért egyet	Egyáltalán nem ért egyet	Nem tudja	Egyetértési index
Haza csak ott van, ahol jog is van.	57, 52	28, 31	8, 9	2, 4	5, 5	78, 75
A törvények betartása fontos, de vannak ennél fontosabb dolgok is.	37, 37	42, 37	13, 17	3, 4	4, 5	70, 67
Az állam azért van, hogy elősegítse az emberek érvényesülését.	16, 18	24, 34	35, 28	12, 11	13, 10	43, 50
Az állam legfontosabb feladata az, hogy rászorítsa az embereket a törvények betartására.	4, 9	16, 26	53, 43	23, 17	5, 6	32, 41
A törvények azért vannak, hogy megtaláljuk mellettük a kiskapukat.	7, 9	11, 17	34, 35	42, 34	7, 7	25, 31

(A táblázatban közölt első szám a Tanítóképző, a második a Műszaki Főiskola hallgatóinak adataira utal)

A részletesebb tanulmányozás rámutat arra, hogy a műszaki főiskolások körében sokkal erőteljesebb az állami szerepvállalás hangsúlyozása mind az állampolgári boldogulás, mind a törvények betartatása (közhatalom) tekintetében. Mindez azonban nem párosul a törvények betartására vonatkozó belső igénnyel, hiszen jóval magasabb százaléokban tartják megengedhetőnek a „kiskapuk” kihasználását.

Állampolgári magatartás és kultúra

A hétköznapi életben tapasztalható különböző társadalmi jelenségek és magatartásformák értékeléséből képet alkothattunk a főiskolások gyakorlathoz kapcsolódó törvénytiszteletéről, társadalmi szolidaritásáról, együttműködési készségéről. A cselekedetek minősítését (nagyon felháborítótól az egyáltalán nem felháborítóig) tartalmazó válaszokat 100 fokú skálára vetítve a felháborodás mértékéről kapunk összehasonlító áttekintést.

2. táblázat

Az egyes cselekedetek sorrendje a felháborodás mértéke szerint (százalék) N=1065

Milyennek találja, ha valaki...	Felháborodási index (%) (Tanítóképző)	Felháborodási index (%) (Műszaki Főisk.)
elmulasztja a segítségnyújtást egy balesetnél	94	90
ellop egy autót	88	82
párhuzamosan több partnerrel is szexuális kapcsolatot tart fenn	66	52
elemel egy doboz cigarettát az áruházból	63	60
egészséges létére olyan orvosi igazolást szerez, amellyel mentesül a katonai szolgálat alól	51	40
eltitkolja a jövedelmét az adóhatóság elől	50	48
szerelem nélkül létesít szexuális kapcsolatot	48	40
pénzért megír egy szakdolgozatot	43	37
a munkanélküli segély mellett feketén dolgozik	41	42
hozzásegíti a halálhoz a gyógyíthatatlan, szenvedő beteget	35	39
jegy nélkül utazik az autóbuszon	25	30
hirdetés útján keres magának partnert	18	24

A sorozat két véglete (a legnagyobb, illetve legkisebb mértékű felháborodás) egyfajta természetes emberi szolidaritás erőteljes meglétét igazolja, hiszen a segítségnyújtás elmulasztása, vagy egy nagyobb értékű lopás valós ellenérzéseket indukál, ugyanakkor enyhébb megítélést kapnak az emberileg indokolható vagy mértékükben „megbocsátható” magatartástípusok. A történelmi tapasztalatok tükrében egyáltalán

nem meglepő a kibúvókat kereső, eredendő bizalmatlanság a mindenkori hatalom képviselőivel és hatóságaival szemben (pl. az adózás vagy a katonai szolgálat esetében).³

Mi a fontos és mit szeretünk?

A kérdőív kitöltőinek különleges feladatot jelentett az a jelenségsor, melyről meg kellett mondania, hogy szereti-e, illetve fontosnak tartja-e vagy sem. Három-három lehetőség állt rendelkezésre az állásfoglaláshoz: „szeretem”, „nem szeretem”, „nem ismerem”, illetve „fontosnak tartom”, „nem tartom fontosnak” és ismét „nem ismerem”.

A válaszok rendkívül finom különbségeket mutattak az egyes fogalmak ismertségét, fontosságát és szeretettségét illetően, s ennek alapján megállapítható, hogy a főiskolások tisztában vannak a jogállamiság értékeivel, elismerik a demokratikus intézményrendszer közjogi jelentőségét, szeretik a magyarságot és a nemzeti szimbólumokat, de bizalmatlanok a politikusokkal és a politikai szervezetekkel szemben, s nagyon kevés toleranciát tanúsítanak más nemzetek és kisebbségek iránt.

Ha a kapott válaszokat -100-tól +100-ig terjedő skálán helyezük el, ahol a negatív tartomány a „nem szereti”, illetve „nem fontos” válaszok dominanciáját jelenti, akkor a következő sorrendet kapjuk:

Látható, hogy az érzelmek eleve szélesebb skálán mozognak és nagyobb szóródást mutatnak, míg a fontosság differenciáltabb. Ugyanakkor a két szélső pont – a magyarok valamint a kommunizmus – ugyanaz mindkét skálán. A fontosságot tekintve a demokratikus politikai berendezkedés intézményei vezetnek a sort, míg az érzelmi kötődés mértéke változó.

Jellemző, hogy az érzelmek sorrendjében sokkal hamarabb negatívra fordul az index (ez azt jelenti, hogy az adott kérdésre adott válaszok között több volt az elutasító), mint a fontosságnál. Ez ismételtelen megerősíti a korábban is tapasztalt ténytet, hogy a fiatalok fontosnak tartják a politikai berendezkedéssel összefüggő jelenségeket, de konkrét megjelenési formáikkal – legyenek azok intézmények vagy személyek – nem tudnak azonosulni.

A szomszédos országok népeinek megítélése meglehetősen negatív, s ez egyaránt vonatkozik az érzelmekre, s a racionálisabb véleményt tükröző fontosságra is. Hasonló a helyzet a cigányokkal kapcsolatban: az egyértelműen előítéletes magatartás mindkét oldalra érvényes. Úgy tűnik, hosszú időre van szükség, míg a fiatalok felismerik, hogy az egymásra utaltságból és az együttélésebből fakadó kényszerek kizárólag a tolerancia révén oldhatók fel, s ennek legalább a probléma fontossága tekintetében feltétlenül érvényesülnie kellene. A cigányokkal szembeni fenntartások a kérdőív szinte valamennyi vonatkozó állásfoglalásában tükröződnek, a zsidók viszont – legalábbis a tanítóképzősöknél – több vonatkozásban pozitív megítélésben részesültek.

Mint a táblázatból kitűnik, az érzelmek és a fontosság tekintetében egyaránt komoly eltérések tapasztalhatók a két főiskola hallgatóinak válaszai között (a sötétebb árnyalat a két főiskola hallgatóinak válaszai között mutatkozó szignifikáns különbségekre utal). A Tanítóképző hallgatói nyitottabbak, elfogadóbbak, jobban szeretik az életüket kísérő jelenségeket, elutasításaik csak néhány esetben öltenek szélsőséges mértéket. Ez is inkább az érzelmek terén mutatkozik meg, az intellektuálisan megalapozott fontosságtudat racionálisabb válaszokat eredményezett. A műszaki főiskolások a pedagógus jelöltekhez hasonlóan differenciáltak a szeretet és a fontosság dimenziói-

³ *A társadalmi változások és megrázkódtatások révén kialakult ambivalens közérzet szociálpszichológiai hátterét tárja fel Szalai Erzsébet Narcissus megkísértése című tanulmánya. in.: Kritika, 1997/3.*

ban, válaszaik azonban szélesebb skálán mozognak, elutasításuk egyértelműen nagyobb mértékű, egyes esetekben (népcsoportok, politikusok) egészen szélsőséges.

3. táblázat

A szeretettség és a fontosság mértékének alakulása (elfogadási index százalékban) $N=1065$

A szeretettség sorrendje	Tanító-képző Index (százalék)	Műszaki Főiskola	A fontosság sorrendje	Tanító-képző Index (százalék)	Műszaki Főiskola
magyarok	93	91	magyarok	92	92
Szent Korona	71	73	helyi önkorm.	77	68
liberalizmus	69	64	köztárs. elnök	72	63
Göncz Árpád	60	60	választás	72	66
pénz	55	71	kormány	72	61
köztársasági elnök	51	57	miniszterelnök	71	51
zsidók	39	-2	pénz	69	76
Kuncze Gábor	36	13	1956-os felkelés	69	58
franciák	35	19	liberalizmus	69	57
vallás	28	-9	Szent Korona	59	54
amerikaiak	28	16	politika	56	33
engedelmesség	14	2	Göncz Árpád	54	44
Orbán Viktor	11	-7	vallás	46	15
választás	11	11	engedelmesség	46	43
helyi önkorm.	3	3	Kuncze Gábor	31	6
1956-os felkelés	2	20	amerikaiak	27	22
miniszterelnök	-3	-14	jobboldal	23	25
kapitalizmus	-5	17	zsidók	23	-22
jobboldal	-13	-5	kapitalizmus	21	35
szlovákok	-13	-48	Horn Gyula	14	4
Horn Gyula	-18	-30	sztrájk	11	7
Surján László	-31	-50	Orbán Viktor	6	-8
kormány	-31	-49	franciák	3	-17
szakszervezet	-35	-38	szakszervezet	3	22
oroszok	-38	-61	szlovákok	-12	-40
politikus	-47	-62	oroszok	-18	-28
sztrájk	-50	-55	románok	-25	-56
Boross Péter	-51	-62	Surján László	-28	-56
románok	-54	-78	konzervativizmus	-30	-21
szocializmus	-56	-61	cigányok	-39	-69
Torgyán József	-58	-35	szocializmus	-44	-52
Csurka István	-61	-72	Boross Péter	-46	-59
konzervativizmus	-63	-59	Csurka István	-49	-59
cigányok	-67	-89	Torgyán József	-58	-41
kommunizmus	-77	-85	kommunizmus	-64	-72

Összességében tehát a főiskolások állampolgári értékrendje és értékítélete nem tekinthető konzekvensnek, sok szempontból hiányos információk, esetlegességek és előítéletek vezérlik. A vizsgálat tükrében megállapítható, hogy a főiskolások állampolgári magatartásra vonatkozó nézetei igen ellentmondásosak, jogtudatuk egyes elemei nincsenek szinkronban egymással, a demokratikus társadalmi normákat és értékeket inkább csak az absztrakció szintjén, a valóságos társadalmi-politikai folyamatoktól különválasztva sajátították el. Megfigyelhető volt, hogy csak bizonyos szélsőséges politikai nézetek mellett rajzolódtak ki koherens állampolgári attitűdök és rendkívül nagy volt azoknak a száma, akik bizonytalan alapokon, fogalmi tisztázatlanságok mentén, az adott szituáció tükrében válaszoltak a kérdésekre.

A tétovaság feloldása, a fogalmak következetes tisztázása csak egy korai életkorban megkezdett és szisztematikusan végiggondolt, a demokratikus értékrend felé orientáló állampolgári nevelés révén valósítható meg. Ennek kialakításához és megvalósításához azonban elengedhetetlen, hogy a kutatás minél több információval rendelkezzen a felnövekvő nemzedékek politikai világnézetéről, vallott és vállalt értékeiről, jellemző attitűdjeiről és az ezeket meghatározó társadalmi tényezőkről.

Kulcsár László

Fiatalság, bolondság?

Politikai skizofrénia Veszprémben

Az alábbi rövid tanulmány a veszprémi fiatalok politikai állásfoglalását vizsgáló, 1995 és 1996 során lefolytatott három kutatás kivonata. A három kutatásból kettő városi közvéleménykutatás volt, melyeket 1995 és 1996 őszén Veszprém önkormányzata rendelt meg a Marketing Centrum Országos Piackutató Intézettől a helyi politikáról és közszolgáltatásokról.¹ A harmadik kutatás a STÁTUSZ Társadalomkutató Egyesület és az Anima Ifjúságkutató és -segítő Csoport közös projektje, melynek adatfelvétele 1996. októberében történt a fiatalok érdekvégyesítéssel kapcsolatos véleményeiről. Mivel mindegyik kutatásban szerepeltek politikai elemek, így másod'elemzés formájában ezek összeállíthatók egy politikai véleményeket mérő munkává.² Mindhárom minta véletlen kiválasztás alapján összeállított, 300 fős volt, mely ugyan nem túl nagy, de alapvető következtetések levonására alkalmas.

A kutatási hipotézis egy dilemmából indult ki, nevezetesen abból, hogy a fiatalokkal kapcsolatban két, ellentétes kép él a közfelfogásban. Az egyik szerint a politikai aktivitásuk magasabb a náluk idősebbeknél, a „lázas koránál” fogva hajlamosak szélsőségesebb politikai nézeteket vallani. A másik felfogás szerint viszont meglehetősen könnyen viseltetnek a politika iránt, elvannak mindenféle közéleti tevékenység nélkül, elmerülnek a fogyasztói kultúrában.

¹ Ezúton szeretnék köszönetet mondani a rendelkezésemre bocsátott adatokért.

² E munka mélyebb elemzése jelenleg is folyik, az eredmények részletes publikálása 1997 júliusára várható.